

e-ISSN: 2148-4899

PAU İlahiyat Fakültesi Dergisi (Pauifd), Güz 2018, Yıl: 5, Cilt: 10, s: 330-338

Gönderim Tarihi: 19/12/2018

Kabul Tarihi: 29/12/2018

KUR'ÂN'A MODERNİST YAKLAŞIMLARIN ELEŞTİRİSİ

Zeki Keskin, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 439 Sayfa.

Emine ÖZBEK SERT*

Modern dönemde, Müslüman düşünürlerin bir kısmı, Batıyla kıyaslandığında Müslüman dünyanın içerisinde bulunduğu birçok alanda geri kalmışlık durumundan kurtulmasının çaresini, Kutsal Metne farklı bir yaklaşımla yönelmekte bulmuştur. Hermenötik ve tarihsellik bu yaklaşımlardan birisi olup; ilk olarak Batı'da ortaya çıkması, Kutsal Metne eleştirel yaklaşması, bu kavramlarla kastedilen anlam ve amaç üzerinde bir mutâbakatın olmaması gibi nedenlerle düşünürler arasında tartışmaların ve ayrışmaların kaynağı olmuştur. Düşünürlerin bir kısmı bu kavramlarla Kur'an'a yaklaşmakta herhangi bir beis görmezken diğer bir kısmı temkinli ve mesafeli olmayı tercih etmiştir. Başka bir grup düşünür ise hermenötik ve tarihsellik gibi batı menşeli kavramlarla Kur'an'a yönelmeyi reddetmişlerdir. Bahse konu olan çalışmasıyla Zeki Keskin¹ de bu konuya katkı sağlayanlar arasında yer almıştır.

---

* Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, eozbek@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5195-3387

¹ Zeki Keskin'in "Kur'ân Hükümlerine Modernist Yaklaşımlar ve Bunların Eleştirel Değerlendirilmesi" adlı doktora çalışması bulunmaktadır. Bu konuda bilgi verilmemekle birlikte tanıtımını yaptığımız çalışmanın doktora tezinin basılmış hali olduğunu düşünmekteyiz.

Çalışma bir önsöz, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. *Önsöz*'de genel olarak çalışmanın amacı, yöntemi, yaklaşımı, diğer araştırmalardan farkı ve önemine değinilip kaynaklarına dair bilgi verilmiştir. *Giriş* kısmında ise çalışmanın hedef ve amacı daha net ortaya konulmuş, İslâm modernistlerinin ortaya çıkışını hazırlayan sürece değinilmiş ve meseleye hangi perspektiften yaklaşılabileceği ifade edilmiştir. Yazar, bilhassa Kur'an'ın hermenötüğü ve tarihselliği tartışmalarında, modernist, hermenötikçi ve tarihselci anlayışlarıyla öncülük yaptığını ifade ettiği Fazlurrahman (1919-1988)'ın görüşlerini aktarmaya özen göstermiştir. Buna göre Fazlurrahman; Kur'an ahkâmının tarihsel olduğu, zamanın değiştiği ve artık Kur'an ahkâmının modern çağa hitap etmediği, bu nedenle de hükümlerin değişmesi gerektiğini savunmuştur. Yazara göre, Fazlurrahman'ın, "Kur'an ayetlerinin çağın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yorumlanmaya muhtaç olduğu" yönündeki tezi ayetlerin çoğunu "mensûh" kategorisine koymaktadır. "Ayetlerin lafzının değil de derunî anlamlarının dikkate alınması" talebi ise ilahî kuralların beşeri kurallar gibi değerlendirilmesi demek olduğundan dikkate alınamaz. Zira; *Levh-i Mahfûz*'da kayıtlı olan ayetler her ne kadar belli bir tarih ve coğrafyada inmiş olursa olsun tüm insanları muhatap almakta, hem lafız hem mana olarak bâkî, ilahî bir Kelam olması hasebiyle de kıyamete kadar geçerliliğini muhafaza etmektedir (s. 14-15).

Batı'da üretilen kavramlarla Kur'an'ı anlamının mümkün olamayacağını dile getiren yazar, başta Fazlurrahman, Hasan Hanefi, Muhammed Arkoun (ö. 2010), Nasr Hamid Ebu Zeyd (ö. 2010) ve Roger Garaudy (ö. 2012) gibi düşünürlerin ve aynı perspektife sahip günümüz İlahiyat akademiasından kişilerin de görüşlerine yer vermeye çalışacağını ifade etmiştir. Ayrıca modernist anlamda Kur'an'a yönelik yaklaşımların karşısında "Kur'an hükümlerinin evrenselliği" teziyle duracağını belirtmiştir. Nitekim çalışmada "Kur'an hükümlerinin güncelliği, evrenselliği ve literal anlamın terk edilemezliği" vurgusunun öne çıktığı görülmektedir.

Birinci bölümde yazar, "*Modernizm Kavramı ve Modernistlerin Temel Dayanakları Olan Kavramlar*" ana başlığı altında "modernizm", "tarihsellik" ve "hermenötik" kavramlarını inceleyip bu kavramların

tarihsel serüvenlerine ve din ile irtibatlarına değinmiştir (s. 23-27). Yazar, modernizm kavramı veya “*mutlaka modern olmak gerekir*” sözüyle artık birtakım şeylerin Antik dönemin ayrıcalığı olmadığı, bunun tarihi “Altın Çağ” mitolojisinin yıkımı demek iken şimdiki ve geleceği kutsayan bir anlayışı ifade ettiğini söyleyerek Müslüman düşünürler için modernizmin bünyesinde taşıdığı tehdide işaret eder (s. 24).

“*Modernizm ve Din*” başlığı altında yazar, modernizmin maneviyata ve özgür düşünceye hükmetmeye çalışan bir ideolojinin hizmet aracı olduğunu, bu nedenle de salt pozitif bir doktrin olarak düşünülmemeyeceğine dikkat çekmiştir (s. 35). Buna göre, modernizmin etkisinde kalan bir kısım Müslüman aydın; klasik anlayışın yeterli olmadığını, Batılı kavram ve düşüncelerle “ilahî nasların” yeniden yorumlanması gerektiğini savunmuş; klasik ictihad ve tefsir usulünde köklü değişikliklere gitmeyi, bu doğrultuda lafız-mana ayrımı yaparak, lafzı öteleyip derunî manaları esas almayı teklif etmişlerdir (s.36). “*Hermenötik ve tarihsellik*” başlıkları altında, bunların tefsir ve fıkıh usulünden farklı anlama şekillerine dayanan, yöntem açısından özdeş iki kavram olduğu ifade edilirken (s. 51-52) Fazlurrahman’ın hermenötik ve tarihsellik ile ilgili fikirleriyle yeni modernistlere ışık tuttuğuna da değinilmiştir. Roger Garaudy “hukuka karşı ahlâk”, Hasan Hanefi din bağlamında “akıl ve antropoloji”, Muhammed Arkoun “düşünce ve aklın tarihselliği” ve “hukuk kurallarının tarihin seyrine göre şekillenmesi ve konumlanması” talepleriyle bu kavramların anlam sahasını genişletmişlerdir (s. 62). Bölümün son konusu olan “*Modernist Düşüncenin İnşası*” başlığı altında ise, Batı’da Kutsal Kitap’ta yer alan gayri akli ifadelerin (mucizeler) ve anlatımların eleştirildiği ve bunların imana konu olabilecek şekilde yorumlanması (yorumlanamıyorsa değiştirilmesi) gerektiğinin savunulduğuna, Müslüman modernistlerin Kur’an’a yaklaşımlarının da bu anlayıştan pek farklı olmadığına temas edilmiştir (s. 69). Nitekim Fazlurrahman tarihsel bağlam bilgisine ihtiyaç bulunmayan, muhkem kabul edilen ayetleri bile tarihsel bağlama yerleştirerek aşırı te’vilci bir tutum takınmış, Kur’an’ın ilahî yönünü öne çıkararak okumak yerine ondaki

beşerî yöne vurgu yaparak antropolojik okumanın gereği üzerinde durmuştur (s.66).

Burada yazarın genel iddiası; bizlerin Kur'an'a modernistlerin tarihi bir metne yaklaştıkları gibi yaklaşamayacağıdır (s. 71-72). Bu konudaki yanılmanın temel sebebi ise Kur'an'ın belli bir tarihte vahyedilmiş olmasıdır. Kur'an'ın belli bir tarihte ortaya çıktığı, belli ölçüde de Cahiliye Arabı'nın kültürüyle ifade edildiği kabul edilebilir bir şey olmakla birlikte din ortaya çıktıktan sonra kültürü şekillendirme süreci başlar. Din artık yeni değerler ortaya koyarak sosyal bir bilinç ve duyarlılık oluşturur ve böylelikle din coğrafi, tarihsel ve zamansal sınırların ötesine geçer (s. 73).

Yazara göre, günümüz Türkiye İlahiyat camiasında da hermenötik ve tarihselliği bir yöntem gibi sunma ya da algılama yanılığı yaşanmaktadır. Hâlbuki hermenötik ve tarihsellik bir yöntem değil, tarihi obje ve nesnelere bir yaklaşım, belli bir tarih ve coğrafyada bir defalık olup biten bir şey karşısında tanımlanan bir kavramdır. Nitekim Batı dünyasında da hermenötiğin ve tarihselliğin bir yöntem olduğundan söz edilmemiştir. "İzm" son ekiyle bitmekte olan bu kelimeler bir yöntemi değil bir eğilimi, yönelimi, kanaati ya da kabulü göstermektedir (s.74). Eleştirilmesi gereken bir diğer husus ise hermenötiği yöntem olarak uygulamaya çalışanların bu uygulamada hata etmeleridir. Çünkü hermenötik ve din felsefesi için Kutsal Kitapların metinleri ve söylemleri ya deklaratif (açıklayıcı) ya da performatiftir (edimsel/ gerçekteleştirici).

Deklaratif ifadeler, Dünya'nın ve insanın yaratılışı, Allah'ın zat ve sıfatları, Allah'ın âlem ve insanla ilişkisi, tarih ve geçmiş toplumların hayatlarına dair anlatımlar gösterilebilir. Performatif ifadeler ise emirler ve nehiyeler, ahlâk ve hukuka ait sözler, teşvikler, kınamalar, dua ve temenniler örnek olarak verilebilir. Buna göre, hermenötik ve tarihselcilikte anlama yöntemi yalnızca deklaratif ifadeler için geçerlidir. Performatif ifadeler anlama yöntemi değil, açıklama ve yorumlama yöntemi uygulanır. Bir ahlâk kuralı açıklama konusu iken hukuk kuralı için yapılması gereken şey şu ya da bu davranışa ve fiile uyup uymadığını tespit etmektir (s.75). Onlar ise bunu dikkatlerinden kaçırmaktadırlar. Hermenötik ve tarihselliğin yapmaya çalıştığı şey,

tarihte gerçekleşmiş bir niyeti ve amacı ortaya çıkarmaktır. Bu kavramların geçmiştekini aktüelleştirmek gibi bir çabası olmadığı gibi araç-amaç ayrımı yaparak araçların şartlara göre değişebileceği, esas olanın ise amaç olduğu yönünde çıkarımlarda bulunmak gibi bir görevi bulunmamaktadır. Bu çıkarımlar için farklı zeminlerin temin edilmesi gerekir.

Sunulan öneri ise Kur'an hükümlerinin uygulanabilir ortamı oluşana kadar beklenilmesidir (s.76). Kur'an'ı anlama metotlarından birisi olan nesh, Kur'an'ın kendini faydacı okuması, hükmünü askıya alması olup asla eksiklik değildir (s.77). Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'in açık naslara muhalif olarak düşünülen uygulamaları Kur'an'ın veya hadislerin pragmatik okunmasının bir sonucu olup hükmün askıya alınması anlamında "ta'lik"tir. Buna modernist yaklaşımla hermenötik ve tarihsellik uygulaması denilemez (s. 77-78).

İkinci bölüm'de "Kur'ân'ın Evrenselliği, Anlaşılması ve Yorumlanması" ana başlığı altında, Kur'an ayetlerini anlama ve açıklamaya çalışan kişinin metodu ve tezin dayanak noktaları ortaya konulmuş, ayet ve hadislerden örnekler getirilerek sav temellendirilmeye çalışılmıştır. Buna göre benimsenmesi gereken ilk anlayış; Kur'an ayetlerinin ve onların tebliğcisi olan Hz. Muhammed'in evrensel olduğudur (s. 86-89). "Kur'an Ayetlerinin Anlaşılması ve Yorumlanması" başlığı altında ise, Kur'an'ı anlama çabasına iştirak eden disiplinlerin her birinin mevzu, mesele, menhec ve maksat noktasında ayrışmaları nedeniyle yorum farklılıkların tebarüz etmesinin doğal karşılanması gerektiği söylenmiştir. Nitekim yazar, Kur'an'ı anlamaya çalışanın bir insan olduğu ve metinden kastedilen muradın tespitinin imkânı olmadığı, bu nedenle de nesnel anlamı bulma iddiası yerine meşru anlamı yakalama çabasının öne çıkması gerektiğini savunmuştur (s. 94-103).

Benimsenmesi gereken bir diğer ilke ise Kur'an ayetlerinin ve Rasûlullah'tan gelen haberlerin manalarının anlaşılır olup olmadığı ayrımı yapılmadan mutlak olarak inanılması yönündedir (s.104). Selef âlimleri Kur'an'daki antropomorfik ifadeleri zahiri-batını olarak bir ayrımına tabi tutmamışlardır (s. 114). Yazarın bu konuya yaklaşımının ise genel olarak İmam Mâlik'in (v.179) "İstiva malumdur. Keyfiyeti ise

meçhuldür. Buna iman etmek vaciptir. Onun hakkında soru sormak ise bidattır..." anlayışı doğrultusunda olduğu söylenebilir (s.128).

Üçüncü bölümde “*Önceki Kutsal Kitapların Neshi ve Modernistlerin Savundukları Konular*” ana başlığı altında ilk olarak “*Kur'an'ın Tevrat ve İncil'deki hükümleri nesh etmesi*” meselesinin işlendiği görülmektedir. Yazarın, bu konuyla tezini desteklemeyi ve de Kur'an'a modernistlerin talepleri doğrultusunda sadece mana merkezli yaklaşılsa Kutsal Kitabın başına gelenlerin (tahrif edilmesi, aydınlanma çağında dört ayrı İncil metninin yazılması) Kur'an'ın da başına gelebileceğini göstermeyi hedeflediğini düşünmekteyiz (s.143-157). Ayrıca yazar burada nesnel anlamın imkânsızlığı ve nedenselliğin reddi üzerinde durmuş, bu bağlamda “maslahat” anlayışına temas etmiştir. Çünkü bu anlayış, modernistlerin savlarının en önemli dayanak noktalarındandır. Bununla birlikte yazar, Gazzali'ye (ö.505/1111) işaretle maslahat merkezli okumanın hatalı olduğunu savunmuştur (s.162-165).

Yazar, “*Modernistlerin Savundukları Konular*” başlığı altında şefaathat, faiz, kadınla ilgili meseleler ve hadler gibi klasik dönemde de ihtilafli olan, modern dönemde de eleştirilerin merkezine yerleştirilen konuları seçmiştir. Bu konularda modernistlerin görüşlerini, kendi tercihini ve eleştirilerini ortaya koymuştur (s.186). Şefaathat meselesinde ise şefaathatten bir “*müessesese*” olarak söz edilmesi dikkat çeken noktalar arasında gösterilebilir (s.181).

Faiz ve miras konusunda modernistlerin görüşlerini aktaran yazara göre; modernistlerin aksine miras taksiminde ortada bir adaletsizlik bulunmamaktadır² (s. 240). Tesettür meselesinde ise, modern dönemde ayetlerde yer alan ifadelerin dil açısından tartışmaya açıldığı ve buna bağlı olarak emredilenin tam olarak ne olduğu

² Yazarın ifadeleri şu şekildedir: “...bir ailede erkek evlat çalışıp servete servet katarken kız evlat çalışıp kazanmıyorsa erkeğe farklı davranmak doğal olacaktır zira burada önemli olan mirasın üretilmesinde sarfedilen emektir”. Bir diğer cümle: “Bugün erkekle kadın mirasta eşit hak aldıkları için birçok kız kardeşle erkek kardeşin araları açılmaktadır. Erkek kardeş kız kardeşinin babasının servetinin yarısını alıp başkasına yedirmesine bir türlü rıza gösterememektedir.”, s. 242.

konusunda ihtilafın doğduğu ifade edilmiştir (s. s.199-268). Kadının şahitliği meselesinde ise, onun şahitlik yapmaya elverişsiz olduğunu “heyecanlı” olması ve “fikirlerin dimağına değil kalbine işlemesi” iddialarıyla oryaya koymaya çalışmıştır. Fakat “dimağ” ile “kalp”ten kastın tam olarak ne olduğu, aralarında nasıl bir farkın bulunduğu ve aslolanın hangisi olduğu noktalarında ikna edici izah ve delile yermediği söylenebilir. Ayrıca yazarın, kadının ilgilenmesi gereken işinin pek çok olduğu, bu hükmün onu “mahkemeye gitme yükünden kurtaracağı” anlamını taşıyan ifadelerinde savunma psikolojisi sezilenmektedir. Bununla birlikte muhteva olarak aktardığımız cümleler şahitlik görevinin çocuk bakımı ve ev işleriyle kıyaslandığında önemsiz bir sorumluluk olduğu hissi –istemeden de olsa- uyandırılmış ve de sürekli mahkeme kapılarında olunacağı düşünülererek anakronizme düşülmüştür (s. 297-300).

Yazar, hadler meselesine gelindiğinde kısas recm ve el kesme cezaları konusunda modernistlerin görüşlerini aktarıp Kur’an’da yer alan cezaların caydırıcılığı ve geçerliliğine delil olarak Mısır ve Türkiye’de bazı yıllarda işlenen suç oranlarının istatistiklerini karşılaştırmalı olarak vermiştir. Yazarın ise recm cezası konusunda lafzen nesh edilip mana olarak bâkî kaldığı görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır (s. 332-398).³

³ Müellif burada bilgi aktarımıyla yetinip bir değerlendirmede bulunmamıştır. Fakat recm cezasının ayet olarak inip inmediği, Hz. Ömer’den gelen rivayetin nasıl anlaşılması gerektiği, ayetin lafzının mensûh hükmünün ise bâkî olması gibi konuların ihtilafı ve hatta sakıncalı olduğuna temas etmemiştir. Bizce burada bir dipnotla da olsa aksi yönde görüşlerin de olduğu veya meselenin daha ayrıntılı olarak ele alındığı çalışmalar olduğu belirtilmeli; okurun ilgili meseleyi ayrıntılı olarak hangi çalışmalarda bulabileceğine işaret edilmeliydi. Örneğin; Osman Kaya, “Kur’an’ın Metinleşmesi Bağlamında Nesih Problemi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 19, Sayı 31, Ocak–Haziran 2014, ss- 136-183; bkz. Mustafa Öztürk-Hadiye Ünsal, *Kur’an Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017. Çalışmalarında “Lafzı Mensuh Ayetler Meselesi” başlığı altında (ss. 123-138) konuyu işlemişlerdir. Öztürk, Meselenin müşkil olduğunu ve Hz. Ömer gibi bir şahsiyetin Kur’an’dan olduğuna inandığı ayetleri her hangi bir kaygıyla Kur’an’a almamasının düşünülemediğini ifade edip Hz. Ömer’in recm ayetinin haber-i vahid olduğunu düşünmüş, Kur’an ayetlerinin ise *PAU İlahiyat Fakültesi Dergisi Güz 2018, Yıl: 5, Sayı: 10, s: 330-338*

Modernistlerin getirdiği yaklaşımları reddederken yazarın, meseleyi Allah'ın "ilim" sıfatıyla irtibatlı olarak ele aldığı görülmektedir. Hükümlerde yeni uygulamalara gidilebileceğini hatta gidilmesinin gerekliliğini savunmak, Allah Teâla ve O'nun ezeli Kelam sıfatının bir tecellisi olan Kur'an'a yönelik bir hakaret olarak değerlendirilmiştir.⁴ Bu bakış açısından hareket edildiğinde de karşı görüşü savunanlar mutlak olarak dalâlette olmaktadır (s. 381-383).

Hz. Ömer'in uygulamalarının değerlendirilmesine gelindiğinde ise bunlar maslahat çerçevesinde ele alınarak sahih uygulamalar olarak kabul edilmiştir (s. 407-412). Fakat modernistler "maslahat esaslı yaklaşmalıyız" talebinde bulduklarında bunun kesin olarak reddedildiği görülmüştü (s. 162-165). Bizce bu noktanın biraz daha netliğe kavuşturulmaya ihtiyacı vardır. "Sonuç" kısmında ise çalışmanın amacı ve modernistlerin yaklaşımı tekrar hatırlatılmış, Kur'ân'da "zaruriyat" olarak bilinen hükümlerde ictihad olamayacağı vurgusu yinelenmiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki, bahse konu olan bu çalışmada işlenen konuların kavramsal çerçevesinin çizilmesine ve meselelerin tarihsel süreç içerisindeki fotoğrafının verilesine özen gösterilmiştir. Bilhassa da üçüncü bölümde konuların bir yandan Cahiliye dönemi, Ehl-i Kitabın uygulamaları ve Kutsal Kitaplarındaki izleri sürülürken diğer yandan Kur'an ve sünnetin o konudaki hükümleri, ulemânın görüşleri ortaya konularak kapsamlı bir çalışma meydana getirilmiştir. Bu nedenle de, genelde Kur'an'ın yorumlanması, özelde ise modernist yaklaşımların temel dayanakları kabul edilen tarihsel ve hermenötik kavramları üzerine araştırma yapacak genç araştırmacılara kaynaklık teşkil edebilecek önemli çalışmalar arasında yer aldığı söylenebilir. Bununla birlikte modernistlerin görüşlerinin temellerinin tam olarak

---

haber-i vahidle sübut bulmaması nedeniyle Kur'an'a kaydettirmemiş olmasının muhtemel olduğunu söylemiştir.

⁴ Şu cümle tespitimizin doğruluğunu göstermektedir: "Kur'ân hükümlerinin tarihsel olduğunu iddia eden modernistlerin iddialarını cevaplandırırken; İlahi hükümleri; Allah (c.c.) İlmî, hududullah, sünnetullah, ve taabbudi hükümler açılarından inceleyeceğiz. Yani meseleyi vahiy, Allah'ın ilmi ve kelamıyla irtibatlandırarak anlatmaya çalışalım..." (s. 386).

yansıtılmayıp sadece ne dedikleriyle yetinildiğini, zaman zaman savunmacı tavır sergilendiğini, bazen de, belki de meseleleri salt ele almak değil de eleştiri getirmek amaçlandığından, objektiflikten ödün verildiği hissi uyandırdığını söyleyebiliriz.